

magadat Teremtődnek örömet és híven, hogy részesülhess az igaz boldogságban.”

A cikk írója: Varga Péterné/ Pável Márta, katolikus hittanár, az AQUILA Párt elnöke, 30 éve az AQUILA kat. közösség létrehozója és vezetője. Két könyve jelent meg (Akinek füle van a hallásra, az hallja meg, valamint A misztikus teológia alapjai) és egy Hazafelé címmel folyamatban van. Publikációi megtekinthetők a www.aqp.hu valamint a www.sasmarta.eoldal.hu oldalon.

Pável Ágnes

Prohászka és Bergson közös vonásai

Prohászka Ottokár szentéletű püspök és Henri Bergson filozófus közös gondolatainak, áttekintése.

Filozófiai és a filozófián túli szempontokról is szó lesz, mivel Bergson filozófus volt, Prohászka pedig filozofált ugyan, de mindenekelőtt Isten szolgálja, papja volt, aki egész példaértékű papi életével, cselekedeteivel vívta ki a tiszteletet. E különbség ellenére lelki útjuknak számos közös szakasza van, amely egy képzeletbeli közös munkára lehetőséget adott volna – kicsit tovább gondolva mindkettőjük nagy ismerője, Dienes Valéria fiktív párbeszédét.

Elsőként gondolkozzunk el kicsit a filozófia kérdésén, célján. A filozófiatörténet során sokan sokféleképpen fogalmazták meg ennek lényegét, mindig egy-egy újabb filozófiai irányzatot megalapítva. Ha két fő irányt kellene kiemelnünk a keresztény filozófiából, talán az Aquinói Szent Tamást követő tomizmust illetve a Szent Ágostoni misztikus vonalat nevezhetnénk meg. Az irányzatok felsorolása helyett, amelynek bármely filozófiai tankönyvben utána lehet nézni, szeretnék arról írni, hogy mi az a hajtóerő, amely a kereső, tudományos gondolkodókat hajtja, és ez hogyan jelenik meg Prohászka illetve Bergson életében.

Az ember gondolkodik, bár már ez sem olyan nyilvánvaló, a vegetáló érzékeiknek élő emberi lényekkel kapcsolatban ez vitatható: valóban képesek-e gondolkodni. Külön kérdés lenne az ő „felébresztésük” melyre Prohászka tevékenysége

kapcsán még visszatérünk. A gondolkodásnál tartva, a megismerés kérdésénél kezdhetjük: minden tudatos lény törekszik megismerni az eredetét, a célját, léte értelmét, és egyre magasabb fokozatokon, a saját lény kapcsolatait a többi lényekkel. Honnan indul? Először az érzékszerveivel szerez tapasztalatokat a természetről, az őt körülvevő világról, és elvonatkoztatások útján jut az ismeretekhez. A racionalitás útján halad, és szorosán a logika mentén. Így a fizikai valóságot ismerheti meg, amely szövevényes hálójába az olyan filozófus, aki a racionalitásnál megáll, kategóriákban, sémákban gondolkodik, könnyen beleragadhat. Amikor egy gondolkodó tovább halad a megismerés útján, és túl tud lépni ezen a szinten, elrugaszkodik a kézzelfoghatótól és belemerül a természetfölötti világba. Ehhez olyan bölcsességre van szükség, amely belátja a világ végeességét, egy olyan belső igényre, ami ezen túli lelki szomjúságot, a spirituális fejlődés vágyát és a misztikus élmények megtapasztalását jelenti. Azt gondolom, hogy ehhez a nagy lépéshez Isten kegyelmére is szükség van: ha nem érzi egy filozófus az isteni vonzás erejét, ha olyan kerítéseket épít maga köré, amiktől nem lát ki, vagy egyszerűen az a sorsa, hogy ebben az életben még vak és süket legyen, akkor a horizont szintjén marad, mélységeket és magasságokat nem fog tudni megélni. Fontos az is, hogy ezt a fájdalmas és felkavaró munkát csak önmagunk végezhetjük el, mások utasítása alapján nem megy, az erőfeszítéseket nem lehet elkerülni, viszont annál stabilabb lesz az eredmény.

Mivel Prohászka nem volt filozófus, és bírta ezt az isteni kegyelmet is, gondolatai szabadon szárnyalhattak, nem kötötte meg őt semmilyen iskola. Volt viszont más kényszer, korlátok, amiket az egyháza állított számára, a modernizmus vádja, amely az alázatot és az engedelmességet gyakoroltatta vele. Szent életének bizonyítéka, hogy ezt a rettenetesen nehéz próbát is kiállta. Bergson a pozitivistá analízistől, a természettudományokban bevált módszertől indult, melyet egy mélyebb szintézis kell, hogy kövessen szerinte. A megismerésnek Bergson kétféle lehetséges útját különbözteti meg: az első, ha a megismerés tárgyát körüljárjuk, ez egy objektív út, mivel nem független tőlünk, a megismerőtől, a saját személyiségünkötől, amely annak a társadalomnak a lenyomata, amelyben szocializálódtunk. Ráadásul tartalmazza a saját kivetítéseinket is. Ez a mód például a mozgást önmagából kiindulva fogja fel. Az analízis a dolgot mindenféle oldalról

megpásztázza, számos eredményre jut számos nézőpontból, és az eredményeit többnyire tökéletlen módon próbálja meg összegezni, de úgy hogy végig a felszínen marad. A megismerés másik módja során hatolhatunk a dolgok mélyére igazán, ha a dolgokba belehelyezkedünk. Az ösztönök nyomán leereszkedünk a mélységbe, és ezt aztán a felszínre hozva, mégiscsak valahogy az értelemben, a tudatosba fordítjuk vissza. Ez a mód nem indul ki semmiből, a mozgás példájánál maradva azt önmagában fogja fel, átélve, beléhelyezkedve, úgy hogy egészen a mélyéig, a kifejezhetetlenig hatolunk. Itt már nem működnek a megszokott fogalmi rendszerek, a kifejezés eszközei. Bergson szerint az abszolútumig csakis ilyen intuitív módon érhetünk el, és ezzel el is érkeztünk a Bergson által használt kulcskifejezéshez, az intuícióhoz, amivel ahogyan nagyon szépen kifejezi, a dolgok szívverését érezzük meg. Az intuíciót értelmi szimpátia értelemben használja, és saját bevallása szerint sokat habozott, hogy az intelligencia szót használja-e az általa megnevezni kívánt tevékenységre, de végül ez utóbbit meghagyta az „ész rendes munkája” értelemben. Az intuícióval az érzékeket egy eddig nem ismert módon kiterjesztjük, és a használatos fogalmakon túllépünk a transzcendensbe. Emiatt szükségképpen más módszerekre van szükség az így szerzett tapasztalatok átadására. Érdekes Bergson esetében, hogy nem volt hivatásszerűen pap, mégis nagyon fontosnak tartotta, és ragyogó tanárként és előadóként továbbadta azt, ahová ő eljutott. Az átadás kérdése is érdekes, mivel, ha azt elfogadjuk, hogy a szavak világán már túljutottunk, hogyan tudja közvetíteni intuícióit? Végülis, metaforák szuggerálásával, de verbálisan tudja ezt megtenni – a saját erejéből próbálkozva. Nagyon érzékletes és sokszínű nyelvvel, amely már művészinak mondható. A mély tanításán túl valószínűleg ennek is köszönheti, hogy tanítványai mindig nagy elragadtatásban hallgatták, és szinte fizikailag érzékelték kisugárzását. Az elmondhatatlan elmondását Prohászka gazdag nyelvi készlete (annak ellenére, hogy az anyanyelve nem is a magyar volt) tette lehetővé, és az az érzéke, hogy nem giccsesen, öncélúan használja a szavakat, hanem érezhető mögötte a valóságos tapasztalat, amelyet olyan érzékletesen ír le, hogy aki már átélt hasonlót, egyből ráismer, aki pedig még nem, abban felkelti a vágyat, hogy ő is átélje.

Prohászka korán és tudatosan lépett az egyházi pályára, olyan elhivatottságot érzett, hogy az Isten iránti őszinte szeretet végig a tanulmányai során, a lelkipásztori szolgálatban és a papképzésben is érződik. Magával ragadó spirituális vezető a szemináriumban, papként és még püspökként is csak a rábízott lelkekkel törődik. Számos történetet gyűjtöttek össze cselekedeteiből, amelyek sokszor a szentek tetteihez hasonlítanak. Mindig gyengédséggel és lehajló szeretettel fordult a legkisebbek felé, szinte atyai szeretettel gondoskodott a hozzá fordulókról, vagy ha valami szerencsétlen, nehéz sorsot tapasztalt. „Nekem örömöm van abban, hogy adhatok, főleg nagy örömöm van abban, hogy lelkem lelket gyűjthet, hogy szívem szívet melegíthet fel. Hogy egész lényem az emberiség serpenyőjében nem egy pelyhet, egy semmit, hanem igazán súlyt, tartalmat jelent.”

Az egyházi képzésből kifolyólag a skolasztikán nőtt fel, tehát az elemző módszer, a szabatos megfogalmazások híve. Emellett azonban nyitott, érzékeny és fogékony lélek, ezért megértette Bergson intuíció fogalmát, és művészi, irodalmi nyelven munkáiban is használja. Ugyanakkor nem veti el az analízist, hanem elfogadja a helyén, és túllép rajta, akkor használja az intuíciót, amikor a ráció már kifulladásig vezet. „Az intuíciónak világa helyett az ismeretnek mécsese vezet, s a vágynak lendülete.”

Az intuíció és a cselekvés kapcsolatáról szólva eltérést láthatunk Bergson és Prohászka felfogásában. Bergson szerint az intuíció előkészíti a cselekvésünket, megmutatja, hogy milyen helyzetben hogyan kell viselkednünk, reagálnunk az eseményekre. De amikor már eljut az isteni szeretetig, élete vége felé, azt is tudja, hogy ez az intuíció feltölt és erőt is ad. Prohászka szerint – a skolasztika nyomán – az analízis és az értelmi megismerés által szerzett ismereteket kell a cselekvés szolgálatába állítani. De ez csak száraz filozofálgatás. Az akarat és az érzések vezetnek az igazi tettekhez. Az „életté vált gondolat”. Az az ismeret pedig, ami ehhez elvihet az Evangélium.

Bergson térrel és idővel kapcsolatos nézetei is sok filozófust és írókat késztettek gondolkodásra. Vallja, hogy a teret és az időt együtt kell kezelni, mivel szétválaszthatatlanok, annak ellenére, hogy sok filozófus csak az egyiket vizsgálja, és annak analógiájára a másikat is elintézettnak tekinti. Igaz, ő maga is inkább csak az időről ír. A „tartam” szót használva

leválasztja a mozgást az anyagról. A tartam tiszta mozgás, tiszta fejlődés, ami független az anyagtól, a térbeli kiterjedéstől. Életlendületnek nevezi a mássá levés mozzanatát. Magyarországon Babits Mihály közölte először a Nyugatban az erről szóló írásokat. A bergsoni időfelfogás lényege, hogy mivel az idő változtat a dolgokon, azok minősége függ az időtől. Ezen a gondolaton továbbhaladva aztán eljut oda, ahová Einstein, mivel belátja, hogy egyes dolgokkal kapcsolatban az idő visszafelé is lejátszódhat, például egyes csillagászati jelenségek, illetve azok megjövendölése, tehát ezekre vonatkozóan nincs is jelentősége az időnek. De nekünk, embereknek, akik minden pillanatban öregsünk, és haladunk az elmúlás felé, nagy súlya van. Minden pillanat más, és soha vissza nem fordítható, vissza nem csinálható.

Bergson a filozófiának szabott új irányt, Prohászka pedig az egyházban indított (volna) el egy megújulási folyamatot. Nagyon okos papnövendékként, később dogmatikaprofesszor-ként tudta, hogy a fiatalokra, a kispapokra csupán a tekintélyével nem fog hatni, a megélt isteni erő, ami kisugárzott belőle, az tette olyan vonzóvá, hogy rajongással szerették a seminaristák. Óriási lelkesedéssel vág is bele a munkába, de sajnos saját egyháza nyomja le. Teilhardhoz hasonlóan „a hit merészségével néz szembe a modernség kihívásaival, keresi a párbeszédet az egyház és a kultúra között. Sajnos a sorsa is hasonló Teilhardhoz: „parkolópálya” és indexre tett művek. Mindkettőjüknek kijut az alázatossági gyakorlatból, amelyet saját feljebbvalóik felé kell gyakorolniuk. A hierarchikusok félnek a reformoktól, amiket a papnevelésben elengedhetetlenül szükségesnek tart. Csak nagysokára nevezik ki spirituálisnak. Az ő lelkének viszont iszonyú fájdalmat okoz az ellaposodott lelki élet, amelyet egész országszerte tapasztal: „Magyarországban nincs élet, mert keveset imádkoznak.” Jelleméből adódóan azonban nem adja fel, hol keményebben, hol higgadttabban, de ragaszkodik az egyházi reformokhoz. Három művét indexre teszik, és ez nagyon megviseli. Bár beismeri, hogy néha radikálisan fogalmaz, de ez érthető, mivel szinte fáj neki az apátia, az egyházi bürokrácia, formalitások az élő hit helyett. Az egyházban a fegyelmet egy célért tartja jogosnak: hogy krisztusi tanokat hirdesse. Minden másban a dogmatizmus, a változások elleni kézfékes tiltakozás (amely kísértetiesen hasonlít arra, amit napjainkban tapasztalunk) akadály. Lázadónak tartják, amikor egyes dogmák örökérvényűségét veti fel. A papság

színvonalának emelésén fáradhatatlanul dolgozik, amelyet a II. vatikáni zsinat el is határoz majd később, tehát semmi „partizánkodást” nem végez, csak frissíteni, lélekkel feltölteni akar, mégis igyekeznek elhallgattatni. Annak ellenére, hogy nemcsak kifejezi, hanem egész életével alátámasztja, hogy ezt nem rebelligségből, hanem az egyház iránti szeretetből teszi. Az őskeresztények korát állítja mintának, ebben az értelemben meg főleg nem újszerű, mégis szitokszóként mondják rá, hogy modernista. Az intellektualizmus túlhajtásai című akadémiai székfoglalóját az egyik indexre tett műve, amit merész szociális nézetei miatt kritizáltak. Ezután írja naplójában, hogy idegenül érzi magát saját egyházában. Érdekes, hogy ha Bergsonhoz képest határozzuk meg, akkor a skolasztika felé hajlik, viszont a katolikus egyháznak pedig pont az volt a baja, hogy nem ismeri el a tomista felfogás szerinti rációt mindenhatónak, hanem Istent is érzelmek és intuíció útján lehet megismerni szerinte.

Prohászka sokat vitatott társadalmi-politikai szerepléséről is említést kell tennünk, ami a krisztusi elvek gyakorlati alkalmazását jelentette nála. Fiatal korától szociálisan érzékeny volt, és jó papként magától értetődő volt számára, hogy nem csak a templom falain belül, hanem az élet tágabb színterén, a politikában is mindent megtesz, hogy a szegényeket, munkásokat segítse. Sohasem a haszonlesés és saját érdekek vezették, mint a mai magukat kereszténynek valló politikusokat, hanem az igazi krisztusi szeretet. 1894-ben részt vett a Katolikus Néppárt megalapításában. 1920-ban képviselőséget vállal, a gazdasági és szociális reformokat kívánta segíteni ezzel. Aztán nagyot csalódik, persze, mert rájön, hogy a pártban a „keresztények a legkereszténytelenebbek”. Emiatt érzett keserűségében aztán el is fordul a politikától. A párhuzamot a frissen alakult Aquila Párttal és annak célkitűzéseivel nem lehet nem észrevenni. Amikor Prohászka belső indíttatásra, az AQP tagjai pedig isteni parancsra kényszert éreznek arra, hogy a keresztény, krisztusi értékeket ki-mondva és felvállalva tegyenek a népért, magukra maradnak. „Hazajöttem a nagy tragikomédiából, amit Nemzetgyűlésnek hívnak”, mondja Prohászka 1921-ben, de egy-egy pártkörút után az AQP jelöltjei is mondhatnák. Kérdés, hogy ha a katolikus egyház amely „hivatalosan” képviseli a krisztusi tanokat kereszténytelen, hogyan viheti győzelemre az ügyet egy őskeresztényi értékeket képviselő, magát ugyanúgy az Egyház részének tekintő közösség (párt). Az egyetlen

válasz az isteni csoda. Ha ezt kiegészítjük azzal, amit Bergson írt „Az erkölcs és a vallás két forrása” című művében, hogy vallás nélkül nincs erkölcs, erkölcs nélkül pedig nincs társadalom, még szomorúbb a kép.

Felmerül a kérdés, hogy honnan merített erőt Prohászka, hiszen nemcsak papként, szemináriumi vezetőként, de politikusként is dolgozott. Amikor paptársai is visszahúzták, a politikában rágalmazták, mindig volt hová fordulnia, mert élő kapcsolata volt Istennel. Nemcsak érzékeny lélek, de misztikus is volt. Fiatalkorában az Oltáriszentség előtt sokszor órákig imádkozva gyűjtött erőt, egy időben gondolkodott azon is, hogy belép a jezsuita rendbe, az elmélkedő élet közel állt hozzá. „Öntudatunk egy világba néz bele, mely csupa kérdőjel, csupa titok. Szürkületben állunk, melyben a lét úszik, s mi benne és vele. Az egész lét és az egész élet takaró alatt van; a szentatyák fátyolról (siparium) beszélnek, s a misztikusok álomról, melyből a lélek kelti föl a létet. Bennünk ébred valamiképp öntudatra. E misztikumban, mint megfelelő nem idegen miliőben áll az isteni, nagy misztérium, a krisztusi jelenlét. Jézus van velünk, mondja a hit. Hol van, merre van? – kérdi az ember. Itt, e titokban, lefátyolozva. Ah, igen, feleli, hiszen le van itt fátyolozva minden, tehát ő is. Nekem elég, hogy itt van, velem van. – Ezt a hit misztikuma megélésének mondom s ugyanakkor a misztikum nekem-valóságának. A végtelen tökélyhez, a Főnségeshez nem vezet a látás, hanem csak a titokban, a misztériumban való vele érintkezés.” (ÖM 24,300–301.) Bergson annak ellenére, hogy szintén nagyon érzékeny lélek volt, nem tudott eddig eljutni. A misztikusokat, köztük Avilai Szent Terézt, Eckhart mestert, Susot is tanulmányozta és megállapította: „Miszticizmus és kereszténység egymást határtalanul feltételezik. De mégis kell, hogy lett légyen kezdődése. Valóban, a kereszténység eredeténél ott van a Krisztus.” Úgy látszik, azonban, hogy a hosszú út után, azt az ugrást már nem tudta megtenni, hogy ezt a tudást megélje. A zsidóságtól, amelybe beleszületett, élete végére a katolicizmus közeléig jutott, csak azért nem keresztelkedett meg, mert sorsközösséget akart vállalni a zsidókkal az üldözések idején. Amikor filozófusból hívóvé kellett volna válnia, megtorpant. Az intuíción mélyén meglátta Istent, de nem engedte magába, a megismerésnek arra az igazi fokára, amelyről tanított, hogy beléhelyezkedve, eggyé válva ismerhetjük meg a dolgokat, az Abszolúttal nem tudta megvalósítani, maradt az egójának

egy kis zárványa, amely ezt megakadályozta. Megtapasztalta Istent, de nem részesedett belőle tudatosan. Vele szemben Prohászka, aki olyan püspök volt, akit maga Krisztus is papjának kent fel, igazi misztikus is volt. Fiatalon is azt mondta, hogy élete és értelme Isten, ahogy haladt előre az időben, ez még tovább fejlődött benne, a „mindig nagyobb Istenhez” vágyott. „Az Élet kenyere”-ben Teilhardhoz nagyon hasonlóan ír az Oltáriszentségről: Tudván azt, hogy mindent Isten kezébe adott s érezvén azt, hogy az Atyától jött ki, egymaga az Isten-meglátás fényeivel s az Istenhez való vezetés küldetésével, s ahogyan egymaga jött, úgy egymagában nem mehet vissza hozzá, hanem magával kell vinnie a világot, s hogy neki meg kell csinálnia a kapcsolatot a Végtelennel s a boldog étellel: ez óriási tudattól minden Oltáriszentség kavargó s duzzadó lélekmélység s forgó örvény, melynek gyűrűjébe belekerül minden imádás és hódolat, s melynek irama magával sodor minden lelket, s az Isten-szomjúhozás örvényébe ránt le magával.” Az élet kenyere csinál a gyengékből erőseket.

Ha összevetjük kettőjük életének végét, azt hogy meddig jutottak el, látható, hogy a zsidó származású Bergson végrendeletében azt kéri, hogy katolikus pap temesse el, meggyőzésében keresztény ember vált belőle, ha meg nem is keresztelkedett, igen nagy utat tett meg. Prohászka eleve elhivatott pap volt, az ő belső útja hullámheggyekkel és völgyekkel tarkított volt. A völgyek mindig a világhoz, a politikához, a hierarchikus papsághoz kötődtek, a magasságokat a lelkében és a szoros Istenkapcsolatban tapasztalta meg. Az ő tápláléka Krisztus volt, akinek a példáját követve végezte ő is a földi szolgálatot. Ha jó tanácsot adhatna Bergsonnak, bizonyára azt mondaná, ne csak keresztény legyen, hanem tegyen meg mindent, hogy pap is lehessen.

Pável Ágnes: Tanítóképző főiskolát végeztem, a tanítást rászoruló gyerekek segítségével gyakorlom, ezt nagyon szeretem, az AQP tevékenységén belül. Később szakfordító és tolmács lettem. Legfrissebb végzettségem a BGE-n közgazdász pénzügy-számvitel szakon. Sok minden érdekel, igyekszem a racionalitást is megőrizni a mindennapokban, de egyre mélyebb lelki életre törekszem.